DESPRE TRADUCEREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ (SECOLELE AL XVIII-LEA ŞI AL XIX-LEA)

Georgiana LUNGU-BADEA
Universitatea de Vest din Timişoara
georgiana.lungu-badea@e-uvt.ro

On Romanian Translation (18th-19th Centuries)

The present study of Romanian traductology has several objectives, some corresponding to the history and/or to the historiography of translation, others corresponding to the proto-theories of translation (Delisle & Lafond 2006, Delisle & Woodsworth 2005). Firstly, we highlight the explicit connection that exists between the inductive pre-theories of translation from the 18th-19th centuries – influenced by the Western theoretical models (cultural, historical, etc.) – and the deductive linguistic theories, and also between the branches of traductology: history, historiography, theory, practice, philosophy of translation. Grounded, not exclusively, on information from *Un capitol de traductologie românească* [A Chapter of Romanian Traductology] (2008)*, Repertoriile* [The Repertoires] of translators (RTR I: 2006) and translated texts (RTR II: 2006), the present research goes beyond the descriptive-statistical approach, which is used now as a tool for an argumentative interpretation with parallels to the Western similar situations (historically delayed). We aim to reveal how the inductive and empirical theories of translation of the 19th century, of an obviously descriptive nature, combine with the deductive linguistic theories (the Latinism, the purism, the Italianism), of a predominantly normative nature. Also, we demonstrate that one can consider the existence of an incipient pre-traductological, inductive, research.

Keywords: *history of translation*; *methods of translation; code translation; criticism of translation.*

1. Introducere

Pentru examinarea metodelor de traducere în limba română (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) și a mizelor politice, lingvistice, etice și estetice, am stabilit ca punct de plecare informațiile oferite de RTR I[1] și RTR II[2]. Demersul nostru dialectic include naveta (absolut necesară) între abordarea inductivă și deductivă a fenomenului cercetat în continuare – ceea ce ne permite o poziție retrodictivă și, implicit, de validare a consecințelor observabile –, precum și o perspectivă istoric-comparatistă a fenomenului traductiv-traductologic[3]. Vom trece deci de la metoda analitică la cea sintetică, vom asocia și combina perspective și idei pentru a prezenta un punct de vedere de ansamblu asupra fenomenului traductiv românesc, asupra metodelor de traducere practicate și a reflecției pretraductologice din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

[1] Utilizăm această siglă pentru a desemna *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea)*, volum colectiv, coordonat de Lungu-Badea (2006).
[2] Utilizăm această siglă pentru a desemna *Repertoriul traducerilor românești din limbile franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea),* volum colectiv, coordonat de Lungu-Badea (2006).
[3] Precizăm că între termenii *traductiv* și *traductologic* se instaurează o relație echivalentă cu aceea instaurată între termenii *traducere* și *traductologie*, din care primii derivă, excluzându-se, așadar, orice posibilitate de situare (și) a primilor într-o relație de sinonimie.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

2. Pohta de a tălmăci. Contexte

Considerăm că vocaţia traductivă românească, apărută într-un context „prielnic” – caracterizat de un colingvism conjunctural istoric (Golescu/Popp 1964, Bulgăr 1966: 5-76, Niculescu 1978: 69, Lungu-Badea 2008: 23-28 și 2011: 42-51) –, este însoțită de o reflecţie traductivă incipientă, aplicată sistematic, care reaminteşte deosebirile dintre metodele de traducere aplicate în diferite spaţii lingvistice, înrudindu-se cu unele dintre ele. Astfel, metoda de traducere generalizată în epoca Luminilor, în Franţa, este caracterizată de reducerea la hegemonismul cultural, naţional – mai mult sau mai puţin caricatural –, în timp ce teoria traductivă romantică, din Germania, încerca să-l redea pe Celălalt, respectându-i, pe cât posibil, identitatea. Spre deosebire de acestea, metoda de traducere practicată în Principatele Române, în Transilvania şi în Ardeal are mize de natură variată: politică şi lingvistică, mai ales, şi – subsidiar – etică şi estetică.

Ponderea acestor mize variază nu doar de la un traducător la altul, ci şi de la o provincie la alta: cele de natură etică erau cvasiignorate, neglijate, din necunoaştere. Aşadar, armonizarea universalului şi particularului („naţionalului”) ori conceperea Celuilalt ca pe un semen – un aproape căruia să îi fie respectate drepturile, neştirbite atuurile identitare – nu intra în vederile traducătorilor (tălmaci) români. Nici mizele de natură estetică nu s-au bucurat de o atenţie copleşitoare. Situaţia este explicabilă. Literatura, genurile literare şi estetica s-au format încet-încet, ca peste tot în lume, pe măsură ce traducerea s-a extins într-atât încât să se depăşească etapa plagiarismului şi şi-a pierdut statutul de „gen literar”. Când s-a mulţumit să deţină doar ceea ce i se cuvine, statutul de „traducere”, literatura română, cu etica şi estetica aferente, s-a bucurat de harurile nealterate ale scriitorilor români şi, totodată, de onoruri binemeritate.

3. Moduri de a traduce şi de a crea în limba română. Modele, instrumente, perspective

Pentru trasarea liniilor directoare ale gândirii pretraductologice din spaţiul românesc, ni se pare de un real interes să „dezistorizăm” (cf. Ladmiral [1979] 2010, cap. 3, §5.3.) problemele şi dificultăţile traductive cu care s-au confruntat traducătorii români din secolele anterioare şi să amintim că există o asemănare între ele şi cele ale traducătorilor contemporani. Nu mai puţin demn de consideraţie ar fi o paralelă între atitudinile lor, între aşteptările publicului, constrângerile obiective şi efectele traductive, produse asupra statutului şi stării limbii. Observarea combinării aleatorii ori programatice a teoriei traductive contextualiste (care favorizează importanța extralingvisticului şi a istoricului în detrimentul organicității lingvistice a textului) și a teoriei traductiv-lingvistice (care, bazându-se pe naşterea sensului doar din reţeaua lingvistică, exclude, prin urmare, rolul jucat de contextul extralingvistic) ne-a permis să relevăm existenţa similitudinilor behavioriste, traductive şi pretraductologice, în spaţiul occidental şi în spațiul românesc (v. Lungu-Badea 2015_a, 2015_b). Oricare ar fi perspectiva, intenţia – favorabilă sau nu –, este dificil de ignorat un asincronism, semnificativ, între manifestările metodice, strategice şi procedurale ale traducătorilor români și cele ale traducătorilor occidentali. Încercând să stabilim sursele forţei traducătorului în spaţiul social, istoric, cultural românesc şi, ulterior, ponderea traducerilor, am confruntat teza, foarte răspândită, conform căreia forţa traducătorului este imanentă (Beldiman, Spartali ş.a., chiar dacă nu de amploarea şi vigoarea unui Amyot sau a

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

unui d'Ablancourt[1]) cu antiteza, forţa traducătorului derivă din valoarea operei traduse (Voltaire a fost unul dintre răsfățații de seamă ai traducătorilor români – cum pentru alte spaţii au fost Platon, Cicero, Plutarh –, fără să fie singurul: Marmontel, Molière şi Montépin i-au ţinut companie), pentru a le sintetiza, relativ, ecumenic (Lungu-Badea 2015$_b$).

O metodă ascunde altă metodă. Şi nicio metodă nu este pură. Până când regulile şi legile creaţiei literare au fost deduse („derivate") *din* şi *prin* traducere, literatura română s-a limitat la această practică literaturizantă: traducerea. Nici aceasta nu este o situaţie fără precedent. Literatura a fost o palidă umbră a traducerii şi în Franţa *frumoaselor necredincioase*, până când a fost detronată din rangul de gen literar[2]; și în Anglia secolului al XIV-lea proza a început cu traducerea directă din latină sau prin intermediar[3]. Paradoxal, în metodele europene de traducere sunt coprezente tendințe variate, uneori opuse. Metodele franceză – generatoare de traduceri frumoase necredincioase, infidele ori traduceri „slobode", etnocentrice, alegorizante și universalizante – și germană – literală, parodistică, romantică, exotizantă – de a defini, concepe şi practica traducerea se întemeiau, de fapt, pe concepţii antagonice privitoare, pe de-o parte, la raporturile gândire-vorbire, realitate-subiectivitate, adevăr-interpretare şi, pe de altă parte, la conceptele de *cultură*, *naţiune*, raportul naţional-străin; metoda englezească prezintă caracteristici combinate ale precedentelor – la William Morris, Francis Newman, Matthew Arnold, Richard Burton ș.a. Maniera de a traduce în limba românească (încă nu limba română) urmărea împlinirea unor deziderate naționale (Lungu-Badea 2011). Aspiraţii prioritar administrative şi politice[4]; şi, în subsidiar, literare şi estetice.

O concepţie românească, mai clară, despre limbă şi raporturile ei cu gândirea, vorbirea şi realitatea este identificabilă abia în secolul al XIX-lea, la I.H. Rădulescu, Gh. Asachi, Alecu Russo, George Barițiu și, mai cu seamă, la Titu Maiorescu. Traducătorii români erau încă departe de concepţia traductivă franceză de a traduce ca şi cum autorul s-ar fi exprimat în limba-ţintă (franceză, aici). Pornind de la universalitatea gândirii – extralingvistice –, traducătorii francezi (secolul al XVIII-lea) intenţionau a reda gândirea-sursă (sensul sau intenţia psihologică a autorului) cu ajutorul mijloacelor lingvistice caracteristice limbii-ţintă, întrucât sarcina limbajului consta în comunicarea gândurilor, a ideilor care ar fi fost – în accepţia vremii – independente de limba în care sunt formulate. Această concepţie este identificabilă şi la unii traducători români, precum şi la cărturarii și gazetarii secolului al XIX-lea[5]. Putem, aşadar, afirma că, în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, deși nu se poate vorbi despre instituționalizarea profesiei de traducător, nici despre o formare sistemică, existau totuși elemente preteoretice. Reflecția asupra rostului, finalității și asupra potențialului pericolului reprezentat de traducere pentru limba, cultura şi mentalitatea românilor (dintre acestea reţinem câteva referinţe în Anexa 1: *Precuvântări pretraductologice*), este evidențiată mai departe prin investigarea raţiunilor, cauze și efecte, ale traducerii[6].

[1] A se vedea numărul de traduceri din RTR I și RTR II.

[2] Vezi reprosul pe care Montesquieu, în dialogul dintre traducător și geometru, *Lettres persannes* (1720), îl adresează scriitorilor prea ocupați cu traducerile ca să mai creeze.

[3] Traducerea genurilor și a discursurilor a deținut un rol atât de important, încât „autoritatea" traducerilor i-a determinat pe scriitori să își prezinte operele ca fiind traduse.

[4] Avem în vedere dobândirea autonomiei teritoriale, administrative și lingvistice, pe baza dovedirii latinității limbii și poporului român.

[5] De la Dinicu Golescu, Toma Dimitriu și Alecu Beldiman la *Principiile de limbă și de scriptură* ale lui Timotei Cipariu, la definițiile lui Alecu Russo, teoreticianul grupării „Dacia literară", care abia în 1840 introduce distincția între limbă și vorbire, situându-se, conceptual, pe poziții antagonice față de I.H. Rădulescu.

[6] A se vedea Kogălniceanu (1955), Barițiu (1959) ș.a.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

4. Raţiuni traductive

4.1. Mize (şi mărturii) lingvistice

Cu toate că s-a tradus enorm, nu s-a tradus mereu şi bine. Cauzele sunt multiple. Uneori, ca urmare a neperceperii legăturii dintre traducere şi sistemul lingvistic; alteori, din cauza neputinţei de a respecta sus-numita legătură ori din pricina ignorării existenţei unei datorii traductiv-deontologice. Or, *traducerea* şi *sistemele lingvistice* (-sursă și -țintă) sunt noțiuni organic unite. Traducerea printr-o limbă intermediară, practicată şi în spaţiul românesc la fel de mult ca în Europa medievală, confirmă ambiguitatea, pe de-o parte, a reprezentării proprietăţii intelectuale şi, pe de altă parte, a unei doctrine traductive; totuşi, ea certifică şi interesul pentru alte culturi şi civilizaţii. Pluripolarizarea raporturilor culturale şi lingvistice pe care tălmăcitorii români le întreţin şi le dezvoltă – fie în direcţie neogreacă şi slavonă, fie, ulterior, influenţaţi de latinism, purism, germanism, italienism – se regăseşte în concepţia despre traducere şi reprezentarea ei în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea[1]. Nici tehnicitatea specifică unor genuri literare nu îi împiedica pe entuziaştii amatori să traducă chiar dacă le lipseau deopotrivă[2] deprinderile scriiturii şi ale traducerii (Maiorescu 1966: 37, Cornea 1966: 56).

Bilingvismul istoric al românilor a determinat conştientizarea impasului în care se afla limba românească, insuficient dezvoltată ca limbă vernaculară, şi a unor probleme intrinseci acestui climat istoric în care se regăsesc germenii autodeterminării lingvistice. În *Însemnare a călătoriei mele* ([Buda, 1826], ed. Gh. Popp 1964: 85-91), Dinicu Golescu mărturisea jena resimţită la încercarea de a scrie în limba românească, limbă naţională şi oficială prea puţin normată (Anexa 2: *Mize (şi mărturii) lingvistice* (1)). Animat de cerinţa de a reda cu fidelitate textul-sursă şi intenţia lui semantică („nevoia de a tîlcui cu mai mare credinţă ideile şi zicerile tehnice aflate în original”), Gh. Asachi dezvăluie dificultăţi asemănătoare (Anexa 2: (2)).

Alţi traducători, ca Ion Brezoianu, au resimţit necesitatea creării unei limbi supradialectale şi au decis să nu scrie în „limba” vorbită la Bucureşti sau în altă regiune, ci în limba românească (v. Anexa 2: (3)). Mihai Mavrodi remarca şi el în introducerea *Bine voitorul cetitoriu*, la traducerea *Istorisirii moralnice întitulată Tripodul Elenei* de Marmontel (1838), că tălmăcirile în limba românească începeau să se dezvolte, că traducătorul se confrunta cu multe dificultăţi şi aprehensiuni, pe care toţi cei care s-au ocupat de traducere le-au cunoscut. În general, în aparatul paratextual al lucrărilor traduse, traducătorii căutau să convingă cititorii de justeţea împrumutului inevitabil. În prefaţa la *Educaţiunea mumelor de familie*, de L. Aimé Martin, I. D. Negulici scria: „Cu toată voinţa mea de a fi simplu în termeni noi, am fost silit de a primi ideile cu ziceri din limba maica limbei noastre, precum şi numirile tecnice şi de …objete” (*op. cit.*, Bucureşti, 1844: IX-X).[3]

---

[1] Ne referim la scopul pe care i-l atribuiau traducătorii și promotorii traducerii: Leon Gheuca, Paisie Velicikovski (Ursu, 1994), Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, George Barițiu, Titu Maiorescu ș.a.

[2] Situația „improvizării” ca traducător este cunoscută în toată istoria traducerii. În Anglia secolului al XVII-lea, de exemplu, John Denham atrăgea atenția asupra traducerilor defective, confecționate de ignoranți, care nu știau nici să scrie, traduceri mai înspăimântătoare decât cele obținute prin corespondențe lexicale ori literalism sintactic.

[3] Nu facem decât să reamintim această practică milenară: explicarea demersului este, de la Cicero încoace, o bună ocazie de a argumenta strategia și soluțiile traductive, de a scuza neputințele traducătorului și, în același timp, o posibilitate de reflecție (de ordin epistemologic) asupra traducerii. Dihotomia *sens – cuvânt* ocupa un loc important în primele traduceri, statut ce decurgea ca o consecință logică din filosofia dualistă, caracteristică scrierilor antice. *Împrumutul* și *parafraza* au fost și, în continuare, sunt percepute și întrebuințate diferit.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

Numeroşi cărturari erau de acord cu faptul că traducerea era unul dintre cele mai puternice mijloace de îmbogăţire a limbii şi că împrumuturile se cereau a fi adaptate sistemului limbii româneşti. Era logic, întrucât prin intermediul traducerilor „limba noastră, trecând prin toate dominiurile cunoştinţelor umane […] va legiui vorbe, frase şi expresii, se va lăţi şi întinde în toate laturile orizontului ştiinţei, şi făcându-se capabilă a esprima orice cugetare, va deveni limba viitorului României" (I.H. Rădulescu, *Gramatica românească*, ed. cit.: XXVII-XXVIII).

Traducătorii români au sesizat corect că între publicul vizat şi finalitatea atribuită traducerii există raporturi intime. Mizele politice ale traducerii, intrinseci şi relevate de numeroasele istorii ale limbii, literaturii, culturii şi naţiunii române, vizau demonstrarea latinităţii. Este modul prin care a fost legitimat dreptul la autonomie naţională, administrativă şi lingvistică. Să nu uităm că suntem în secolul „naţionalismului" european. Pe lângă acestea, în raţiunile traducerii, mizele lingvistice sunt la fel de transparente: prefeţele traducerilor şi cele ale instrumentelor lexicografice ori gramaticale conţin motivele şi motivaţiile traducerilor efectuate în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea (v. Anexa 2: (4)).

Chiar dacă mai puţin numeroase, destinul prefeţelor la traducerile în limba românească este identic cu cel al prefeţelor occidentale; doar că prea puţin relevat ca atare de cercetători. Le-am putea conferi însă statutul de „tratat de traducere". Amintind de prefeţele lui Nicolaus Oresmus (la tratatele lui Aristotel), Abraham Cowley, John Denham, John Dryden (la *Epistolele* lui Ovidiu, 1680), prefeţele traducătorilor români sunt preponderent descriptive, intenţia normativă fiind implicită. Tratate de traducere propriu-zise, astfel intitulate, nu avem. Dintre puţinele scrieri de profil (oarecum ciceroniene), normative prin critica şi comentariile de traducere, în care se îmbină enunţuri apofatice şi catafatice, menţionăm *Introducerea* la „Dacia literara" a lui Kogălniceanu ([1840] 1955), articolele lui Maiorescu[1] (1966), Al. Odobescu ([1874] 1924), dar și, mai târziu, observațiile critice ale lui Eliade ([1898] 2000), Iorga (1936).

Uneori didactică şi instructivă, alteori descriptivă şi normativă, traducerea şi traducătorul sunt intermediarii şi propagatorii cunoaşterii, ai prozelitismului ştiinţific, cultural (*cf.* Delisle & Woodsworth 2008). Aşa se întâmplă şi cu Amfilohie Hotiniul. În prefaţa sa la *Gramatica de învăţătură a fizicii* (1796), tradusă din limba italiană „pre moldovenească", conştient de deosebirile de conceptualizare dintre limbi şi de diferenţa dintre registre, traducătorul mărturiseşte cât este de complicată sarcina de a restitui realităţi şi concepte care nu se regăsesc în limba traducătoare (Anexa 2: (5)). Circumstanţele şi „starea" limbii traducătoare îl obligau, aşadar, pe traducătorul român – cum îl obligaseră pe cel occidental şi , deopotrivă, pe cel contemporan nouă, atunci când se dedicase creării limbii vernaculare, naţionale[2] – să apeleze la numeroase cuvinte străine, de origine greacă ori latină, pe care le explică în text (Anexa 2: (6)).

[1] *Limba română în jurnalele din Austria*, în Titu Maiorescu, *Critice*, vol. I, Antologie și prefață de Paul Georgescu, text stabilit de Dominica Stoicescu, București, Editura Pentru Literatură, 1966, p. 13-46; *Beția de cuvinte* („Revista contimporană"— Studiu de patologie literată), în Titu Maiorescu, *op. cit*., 147-163; *Literatura română şi străinătatea* („Convorbiri Literare", XV, 1882, nr. 10), în Titu Maiorescu, *op. cit*, p. 368; *În contra neologismelor* şi *Neologismele* („Convorbiri literare"), în Titu Maiorescu, *op. cit*., p. 331-352.

[2] Ne despart însă multe secole de primele traduceri, încercări traductive spre limbile vernaculare europene al căror triumf se va realiza progresiv, fenomenul devenind pregnant cu începere din secolul al XV-lea. Evanghelizarea păgânilor, dorința de vulgarizare a textelor religioase (Ulfila, Maşdoţ, Sahag Partev, Chiril și Metodiu, Jan Hus, William Tyndal, John Wycliff, Martin Luther) și chiar a celor de cultură generală (Etienne Dolet) au canalizat activitatea de traducere către limbile vernaculare și au contribuit la apariția literaturilor în limbile naționale. Decalajul între manifestările lingvistice, culturale, civilizaționale românești și cele occidentale rămâne sursa nostalgiei române pentru ratarea sincronismului european.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

Practicat din Antichitate, generalizarea occidentală a împrumutului[1], constatată în secolul al XV-lea, era însoțită de o practică justificativă pentru garantarea comprehensibilităţii: cuvintele nou introduse în limbă erau însoţite de definiţii. Care era metoda de traducere practicată de traducătorii occidentali? Istoricii traducerii şi traductologii occidentali au identificat-o prin examinarea prefeţelor şi a studiilor consacrate acesteia. Aici au descoperit menţionarea problemelor de traducere: „carenţele lexicului latin", (adică sărăcia limbii-ţintă, latina ca limbă pivot pentru romano-castiliană şi alte limbi europene vernaculare în formare, când se traducea din limba arabă), „dificultatea de a reda în scris, în latină", noţiunile filosofice şi ştiinţifice vehiculate de textele arabe. Problemele şi dificultăţile lexicale par a se fi rezolvat, în parte cel puţin, prin *împrumuturi* (cf. Le Goff 1985: 23). La fel le vor rezolva şi mulţi dintre traducătorii români. Nu trebuie confundată însă influenţa traducerilor asupra limbii şi influenţa contactelor lingvistice asupra limbilor vernaculare.

O concepţie traductivă, opusă celei mărturisite de Amfilohie Hotiniul, exprimă Matei Millo în prefaţa aritmeticii pe care a tradus-o ori a alcătuit-o în 1795, în care încearcă să limiteze pe cât îi stă în putinţă numărul împrumuturilor (Anexa 2: (7)). Şi Pleșoianu semnalează, într-o notă, „rezistenţa" limbii române la traducere, inconvenientele traducerii şi imperativa concepere a instrumentelor necesare traducătorului. (Anexa 2: (8)).

Spre deosebire de prefeţele simpluţe ale precursorilor ori contemporanilor săi în ale traducerii, *Gramatica* lui I.H. Rădulescu are meritul de a contura o conştientizare mai sintetică a problemelor de limbă şi de traducere. Lucrare de referinţă pentru ceilalţi gramaticieni de după 1828, conţine analogii marcante, în conţinut şi formulare, cu gramaticile lui Condillac şi Le Tellier, luaţi drept model de eruditul român. Pledoaria în favoarea traducerii vehiculează cerinţa de a crea instrumente pentru standardizarea limbii româneşti:

> „Lucreze care cum poate şi înlesnească-se traducţiile. *Traducţiile cele bune înfrumuseţează şi nobileşte limba;* prin ele intră în limbă toate frasurile şi mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiţilor autori vestiţi şi îmbrăţosîndu-le le face ale sale, apoi în sfîrşit se poate face şi un dicsioner Rumîneşte cu Rumîneşte." (I.H. Rădulescu, *Prefaţă* la *Gramatică românească*, 1980: 69-71. subl. n. – G.L.B.)

Propunerea pe care o avansează pentru rezolvarea neajunsurilor limbii o regăsim în toate culturile numite azi majoritare, dar minoritare acum câteva secole (cel puţin în raport cu ebraica, greaca şi latina):

[1] În Antichitatea romană, *a traduce* semnifica a da strălucire, a da viață: „aceste **metafore sunt un fel de împrumuturi** (*mutationes*), prin care luăm de aiurea ceea ce ne lipsește" (*De Oratore/De l'orateur*, 156, trad. n. din fr., **subl. n.** – G.L.B.). Inacceptabil, în principiu, împrumutul lexical devenea funcțional doar dacă era integral adaptat, retopit și refolosit. Și Augustin, când a recurs la împrumut, și-a motivat gestul prin divinitatea implicită a semnelor. Absența corespondențelor lexicale și a echivalențelor pragmatice i-a constrâns pe traducătorii arabi de la școala de traducere Bayt al-Hikma, condusă de Hunayn, să recurgă la împrumuturi, transliterate sau arabizate, însoțite și de note. (M. Ballard 1992, 67). Dolet conștientizează că cerințele traductive sunt aceleași, oricare ar fi limba-țintă și revine asupra sugestiei de a evita neologismele, împrumuturile, nuanțând principiul nr. 4 de traducere (v. *Tusculanele* lui Cicero) și admițând prezența împrumuturilor prin intenția de a respecta și reda tonalitatea textului antic. În prefaţa traducerii tratatelor lui Aristotel, Nicolaus Oresmus a arătat că unele cuvinte nu puteau fi traduse din lipsă de echivalent (Larwill 1934, 12). *Împrumutul* reprezenta rezolvarea problemei traductive. În concepția naționalistă a lui Justus Georg Schottelius (Schottel 1612-1676), traducerea trebuia să evite calcurile și împrumuturile, astfel încât limba-țintă să se amelioreze din interior, nu prin impulsuri externe, și să se impună în fața latinei. Originalitatea funciară a limbilor germanice (anticipare a naționalismului secolul al XIX-lea) îndepărta orice concurență din partea latinei, iar fidelitatea lingvistică devenise o datorie națională.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

„*Trebuie să ne împrumutăm*[1], dar trebuie foarte bine să băgăm de seamă să nu pătimim ca neguţătorii aceia carii nu îşi iau bine măsurile şi rămân bancruţi (mofluzi): trebuie să luăm *numai acelea ce ne trebuie şi de acolo de unde trebuie, şi cum trebuie*. Unii nu voiesc nicidecum să se împrumute şi fac vorbe nouă rumâneşti: cuvintelnic (dicsioner), cuvintelnică (loghică) […]; alţii se împrumută de unde le vine şi cum le vine […] *vorbele streine trebuie să se înfăţoşeze în haine rumâneşti şi cu mască de rumân înaintea noastră* [naturalizare, însoţită de asimilare grafică şi fonetică…] Trebuie a se cerceta şi a se învăţa limba rumânească şi geniul său, şi pentru aceasta este destul o băgare de seamă luminată şi fără prejudecăţi, şi un paralelism al limbilor ce au relaţie cu dânsa" (I.H. Rădulescu, Prefaţă la *Gramatica românească.* subl.n. – G.L.B)

Traducerile şi scrierile literare autentice, precizează el în continuare, trebuie să se adreseze contemporanilor (indirect este recunoscut dreptul la existenţă al retraducerii, cf. Walter Benjamin, *Die Aufgabe des Übersetzers* (1921, *Sarcina traducătorului*, 2002) – ca formă consecutivă de traducere şi traducere prin intermediar – foarte practicată în secolul al XIX-lea):

„Nu […] pentru strămoşii noştri, pe carii i-a adus marele Traian aici, ci pentru contemporanii noştri, şi nu trebuie să îi căznim şi să-i muncim atâta până să ne înţeleagă, şi să le luăm dreptul de a-şi scrie limba, rămânând pe seama numai celor ce ştiu latineşte şi celor ce în toată viaţa lor vor sta cu dicsionerul în mână. (I.H. Rădulescu, Prefaţă la *Gramatica românească*)

Mize lingvistice şi politice identificăm şi în metoda traductivă aleasă de A. T. Laurian pentru redarea *Manualului de filozofie* a lui Delavigne. Preferinţa pentru neologisme de origine franceză – care, după părerea lui, evitau „echivocurile" (Teiuşan & Netea: 48) – rezultă din interesul pentru unificarea şi omogeneizarea formelor împrumutate şi adaptate, dar mai ales din vocaţia traductiv-terminologică de creare a unor termeni filosofici, unii în uz şi astăzi (*a abstrage*, *afectivu*, *a essiste*, *essistinţă*, *imagine*, *voluntară* etc., Delavigne/Laurian, 1846).

Concepţia traductivă a lui Laurian, impregnată de un lejer elitism – explicabil, de altfel, prin natura semantică şi formală a lucrării traduse –, reiese limpede din prefaţa la ediţia în limba românească (Anexa 2: (9)). Totodată, finalitatea didactică îl va determina pe traducător să apeleze la reformulare şi parafraze explicative, folosite comparativ cu termenii filosofici în uz, cu intenţia clară de a începe procesul de standardizare a limbajului filosofic românesc. (Anexa 2: (10)). Sunt notabile conştientizarea necesităţii întocmirii unui glosar şi decizia de rentabilizare şi accesibilizare a textului, mizând pe acceptabilitatea contextuală. Totuşi, în absenţa originalului pierdut, evaluarea traducerii şi a aportului terminologic al lui Laurian este o sarcină delicată şi, în acelaşi timp, riscantă şi sterilă; de aceea nici nu vom insista mai mult asupra intertextualităţii prezumtiv-aparţinătoare filosofului român. Reţinem însă că limbajul filosofic utilizat de Laurian

[1] Observăm că I.H. Rădulescu nu este departe de concepția herdiană referitoare la formarea și îmbogățirea limbii. Dacă limba trebuie îmbunătățită și dezvoltată, Herder propunea, la fel ca Bodmer și Breitinger, să se recurgă la împrumuturi lexicale din limbi clasice. Dificultățile traducătorilor români erau în primul rând de natură lexicală, româna neavând, ca greaca, latina ori slavona, o terminologie adecvată (cf. Munteanu & Țâra 1983, 86). Divergențele dialectale i-au obligat pe traducători să trieze atent cuvintele cu cea mai largă circulație. Această decizie a reprezentat – nu doar pentru unii dintre ei – condiția răspândirii cărților tălmăcite în limba națională. Spre deosebire de cronicari, al căror orizont de cultură, mai larg, le permitea să apeleze la împrumuturi din limbile de cultură, motivând alegerile făcute prin caracterul internațional (S. Ștefan, D. Cantemir) și care considerau limba română egala celorlalte limbi, traducătorii secolului al XIX-lea împrumutau din limba textelor pe care le traduceau, interferențele lexicale fiind frecvente. Impropria adecvare (cf. Toury 1995), submina acceptabilitatea textului-țintă.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

prezintă, pe lângă caracteristici specifice „internaţionalizării”, şi aspecte lingvistice definitorii programului naţional de autodeterminare lingvistică şi naţională, aspecte prin care limba română era, traductiv, „apropiată” de latina populară, nefirească în contextul epocii.

Cosmetizarea lexicului şi a sintaxei limbii române, după modelul latinei populare, a stârnit critica lui Alecu Russo. Acesta l-a acuzat pe Laurian de „răstălmăcire” (cf. Russo 1942: 261). Este improbabil ca intenţia lui Laurian să fi fost aceasta. Cu mijloacele de care dispunea limba românească a încercat să pună bazele conceptualizării în limba română, fenomen care în mod natural instaurează un raport antagonic între cei doi poli externi ai traducerii: autor *vs* cititor-ţintă, text-sursă *vs* text-ţintă, cu toate variabilele cunoscute înclinării balanţei în favoarea unuia sau a altuia. Traducerea se dorea o modalitate de a facilita accesul publicului la un domeniu, mai puţin de a confirma succesul la public al textului tradus. Această funcţie exista şi este păstrată şi astăzi.[1]

4.2. Mize comerciale şi consecinţe lingvistice

Trei paliere cu trei interese şi trei actori. Intermediere, difuzare, informare. Traducători, editori, public. O singură ideologie? Politica lingvistică şi interesul comercial al editorilor[2] sunt cauzele controversei referitoare la ponderea „dialectelor” în crearea normei supradialectale şi atestă însemnătatea rolului pe care îl poate juca editorul în receptarea unui autor străin: prin atitudinea şi constrângerile editoriale impuse traducătorului, prin constrângerile lingvistice ori scopurile comerciale urmărite. Dacă intervenţiile în textul traducerii lui Vasile Pogor fuseseră reduse, cum singur mărturisea I.H. Rădulescu, există şi texte originale în care cărturarul muntean a operat modificări consistente. Referitor la *Fabulele* lui Ţichindeal, pe care le retipărise în 1838 după prima ediţie de la Buda (1814), declara: „nu mi s-a părut decât că editorul cere **să traduc acele fabule din dialectul bănăţean în dialectul muntean** şi cine n-are drept să traducă o carte care place” (I.H. Rădulescu, „Curierul românesc”, X, 1839, nr. 149: 520, *apud* Zugun, 1977: 59, subl. n. – G.L.B.). Este certă imixtiunea editorului în text, o rescriere din motive nu atât comerciale ori care să garanteze acceptabilitatea textului-ţintă, cât din interesul de a realiza unificarea limbii literare româneşti unice.

Cine iese învingător din confruntarea politicii lingvistice şi a codului deontologic, a traducătorilor cu editorii? Autorul? Traducătorul? Publicul? Editura? Zugun arată că, în absența textelor care să permită compararea bilingvă a textului-sursă cu două texte-ţintă în aceeaşi limbă (chiar dacă avem dialecte literare regionale), rămâne doar compararea clasică a textului-sursă şi a textului-ţintă. Evaluând comparativ traducerile lui Negruzzi din *Angelo* şi *Maria Tudor* de Hugo şi textele originale, cercetătorul a observat coprezența, uneori pe aceeași pagină, a formelor regionale munteneşti şi moldoveneşti, cu toate că, în textele create de Negruzzi, (*Carantina*, 1851), formele munteneşti lipsesc cu totul. Concluzia la care ajunge cercetătorul este că I.H. Rădulescu a introdus, în textele traduse de Negruzzi, forme dialectale muntenești (Zugun 1977: 59, 61).

[1] RTR I și RTR II oferă cercetătorului posibilitatea de a deosebi noțiunile de *succes de public*, *succes de stimă*, *succes de critică*, pe care le folosim anacronic, în contextul în care în limba română cuvântul *traducere* (*traducție*) apare abia în secolul al XIX-lea.

[2] Polemica determinată de intenția lui I.H. Rădulescu de a munteniza *Henriada* și temerea lui Săulescu de nu fi respectată limba manuscrisului traducătorului ieșean ar putea fi considerate rezultatul unei prejudecăți, în baza căreia se „condamna” retraducerea, cvasiintralinguală aici, ceea ce demonstrează concepția pe care învățații vremii o aveau despre limbă, încă neconcepută ca un „organism viu”.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

Când este – dacă este – justificată imixtiunea editorului în textul traducătorului? I.H. Rădulescu și Săulescu aveau același scop, evitarea „confuziei babilonice” și în acest, scop, urmăreau să creeze o limbă scrisă unică, aptă să funcţioneze ca un „singur organism”. Mijloacele de realizare a dezideratului lor se diferenţiau. Teoretic, Săulescu înclina spre baza latină şi spre limba românească veche, în realitate formele regionale moldoveneşti predominau. I.H. Rădulescu, în schimb, susținea că limba literară modernă trebuie „să se formeze pe baza normelor gramaticale ale limbii textelor vechi” şi „pe baza normelor gramaticale ale limbii îngrijite, perfecţionate de scriitori, de oameni de ştiinţă etc.” (Zugun 1977: 63, 64). Polemica lor se face, oarecum, ecoul disputei dintre cele două școli de traducere din Franța lui Carol al V-lea: școala marotică și Pleiada[1].

Critica lui Russo arată, de fapt, că exista o luare de poziţie coerentă, cel mai bine ilustrată de reticența lui Kogălniceanu față de traducere. Dihotomia creată de cele două concepții privitoare la standardizarea limbii, la noi la fel ca în alte spații lingvistice, este, în realitate, mai mult teoretică și mai puțin netă; ea nu a împiedicat coexistența metodelor de traducere. De altfel, nici luarea de poziție a lui Kogălniceanu nu a putut înfrâna traducerea cantitativă, prozelitismului traductiv[2]. Nu sunt puține asemănările structurale şi conceptuale ce pot fi stabilite între manifestul lui Joachim du Bellay, care a marcat o etapă importantă în atitudinea oamenilor instruiţi faţă de traducere şi o ruptură în peisajul traductiv al vremii, şi cel publicat de Mihail Kogălniceanu, în *Introducere* la „Dacia literară” ([1840] 1955). Efervescenţa libertăţii traductive, din Franţa secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea şi din alte ţări europene, cuprinsese şi Principatele Române.

4.3. Mize estetico-literare

Încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea este înregistrată intenţia cărturarilor vremii de a antologa creaţiile literare şi paraliterare, traductive în special, ale învăţaţilor români. În prefaţa la Antologia *Autori români* de A. Steuerman, N. Beldiceanu notează că „scopul unei antologii şi crestomaţii [este] acel[a] de a forma gustul literar”, conştient că „[î]n literatura popoarelor, [...] se cere ca orice culegere de scriitori să fie reînnoită şi adăugită din timp în timp”, pentru a fi în pas cu progresul „treptat” pe care îl face o limbă în „câmpul literaturii”, Renunţarea la copierile realizate cu „fidelitatea compasului” (Beldiceanu în Steuerman 1896: 3), respectarea simultană a criteriilor stilistice şi cronologice – oferind posibilitatea generaţiilor viitoare de a urmări „evoluţia cugetării din generaţie în generaţie” – şi clasificarea pe genuri a literaturii (*idem*: 4) vor permite acestor lucrări să îşi îndeplinească obiectivul, acela de a împăca toate aceste aşteptări didactice.

În cuvântul către cititor (1838: vii) şi în dedicaţia către mecenatul traducerii româneşti a *Henriadei* lui Voltaire (1838), logofătul Costache Conachi (1838: iii-v), traducătorul Vasile

[1] Prima înțelegea prin „versiune” (= traducere), un gen literar și o modalitate de a înfrumusețea limba, apropiindu-se de concepția romană de traducere (v. *imitația*, la Cicero). Pleiada dorea să transforme franceza într-o limbă literară, să o îmbogățească prin împrumuturi de la greci, din dialecte sau din limbajele meseriilor; urmărea și să o apere de traduceri, care, în accepția membrilor grupului, împiedicau dezvoltarea limbii „vulgare”, vernaculare. (*cf.* Horguelin 1981, 43).

[2] Un exemplu similar, din timpul renașterii elisabetane, când mulți traducători, motivați doar de curiozitate și de dorința de a împărtăși cunoștințele descoperite, fără o pregătire traductivă, publică traduceri îndoielnice sub aspectul calității.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

Pogor îşi arată recunoştinţa pentru încrederea ce i-a fost acordată şi face cunoscută dorinţa ca această carte să „lumineze" cititorul de limbă românească.

Principial şi progresist, Kogălniceanu s-a declarat împotriva traducerilor care „omoară în noi duhul naţional". Fiindcă „traducerile… nu fac o literatură", a condamnat imitaţiile încurajate de boierimea cosmopolită şi xenomană care stricaseră „sistema" naţională, politică şi morală. Recomanda, aşadar, o literatură originală, întemeiată pe istoria şi folclorul naţional, care să oglindească realităţile sociale. Analogia dintre opiniile lui Kogălniceanu şi A. Russo reiese şi din declaraţia celui din urmă (1846): „tălmăciri, imitaţii, cercări, deşi vrednice de laudă, nu alcătuiesc o literatură". Susţinea cauza unei literaturi corespunzătoare realităţilor româneşti, formatoare şi moralizatoare (Simonescu, în Kogălniceanu 1956: 9-10).

Fobia traductivă a lui Kogălniceanu era selectivă, nu generalizată: s-a declarat doar împotriva traducerii de literatură uşoară, „care este maculatură" şi fără „nici cel mai mic interes pentru români". A încurajat „traducerile valoroase", adică acele opere care, prin calitatea artistică a ideilor propagate, serveau nevoilor progresului social, precum: „*Esprit des lois par Montesquieu*, operele clasice a lui Demosten, a lui Xenofon, a lui Tucidit", şi a publicat traduceri din rusă, efectuate de A. Donici şi C. Negruzzi (Simonescu 1956: 11-12 în Kogălniceanu 1956).

Preocupat de consolidarea statutului limbii şi literaturii naţionale, Kogălniceanu a invocat, aporetic, tot traducerea (pe care o identifică cu literatura) pentru a-şi argumenta afirmaţiile:

> „O dovadă că românii s-au ocupat cu literatura, ori de câte ori nu erau împiedicaţi într-aceasta de războaie externe sau prin apăsarea tiraniei, constă într-aceea că ei, încă din timpuri foarte vechi, au avut în limba lor foarte mulţi codici de drept. Colecţia cea mai veche de legi este o carte canonică şi politică a romînilor, […] tradusă din greceşte în româneşte şi din aceasta în latineşte […], *Regula legis voluntati divinae accomodata* [Articole de legi potrivite voinţii divine]. Nu se ştie când s-a tradus romîneşte această culegere de legi a lui Ioan Comnenul [1118-1143], dar este de presupus că aceasta s-a întâmplat mai înainte ca Muntenia şi Moldova să fi existat ca principate [...], aşadar pe la finele secolului al XII-lea, sau pe la începutul secolului al XIII-lea. Traducerea romînă a acestor legi este acum foarte rară, deoarece ea nu a existat decât în manuscris."[1]

Dat fiind că, în epocă, se contura funcţionalismul traducerii (ca în Anglia lui Culpeper, v. Kelly 1989, 99), traducerea în limba vernaculară lărgise aria de difuzare şi distrusese aşa-zisul cerc al iniţiaţilor. Prin stilul simplu, traducerile vernaculare extinseseră impactul ştiinţelor, combătând ignoranţa. În viziunea lui Kogălniceanu, ca în viziunea lui Herder (referitoare la traducerea lui Homer), o limbă vernaculară tânără, mai puţin expusă jocurilor de cuvinte decât franceza ori engleza, se prezenta drept o limbă de traducere potrivită pentru redarea marilor autori.

Programele revistelor „Dacia literară" şi „Propășirea"[2] critică lipsa de originalitate a producţiilor autohtone şi a alegerii neinspirate a textelor ce urmau a fi traduse[3], dovedesc coerenţa programelor iniţiate de Kogălniceanu şi adepţii ideilor acestuia. În critica traducerilor de cărţi religioase, Timotei Cipariu imputa traducătorilor neregularităţile gramaticale, folosirea

[1] Mihail Kogălniceanu, *Moldova și Muntenia. Limba și literatura romînă sau valahă*, în Kogălniceanu, *Despre literatură,* București, E.S.P.L.A., 1956, p. 28-29.
[2] *Programul revistei „Propășirea", Foaie științifică și literară* în „Propășirea", Iași, 1841, nr. 1, reeditat în 1859, în Kogălniceanu, *op. cit*., 1956, p. 131-135.
[3] *Ibidem,* p. 131-132.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

elementelor lexicale de altă origine decât latina, preferinţa pentru cuvinte greoaie, „schimonosite" şi eliminarea din limbă a unor serii de cuvinte preţioase. De fapt, aceşti cărturari recomandau ca bază pentru formarea limbii literare modelul clasic, înţelegând prin aceasta latinesc, vehiculat de scrierile religioase. La această infrastructură urma să contribuie şi vorbirea populară, adică cuvintele „tocma româneşti", de origine latină, din provinciile româneşti. Aplicarea acestor principii teoretice nu se va lăsa mult aşteptată. Principala condiţie pentru ca un cuvânt să fie împrumutat în limba literară unificată era latinitatea lui. Pe lângă acest criteriu mai funcţionau şi altele, chiar dacă cel mai important, uzul ori răspândirea formelor cuvintelor în rândul vorbitorilor, venea în contradicţie cu primul, latinitatea. Se urmărea, în acest fel, eliminarea regionalismelor, a germanismelor, maghiarismelor, turcismelor şi grecismelor din limbă, dar şi a slavonismelor livreşti.

Concluzie

Oricare ar fi metodele, traducerea cu mizele ei, diverse şi totuşi unitare, a favorizat – continuă să favorizeze – aducerea la cunoștința cititorilor a diferențelor dintre limbile traduse, dintre limbile savante şi cele vulgare, dintre culturi şi civilizaţii. Constatarea pauperităţii lexicale a limbii vernaculare i-a determinat pe traducătorii români, așa cum în alte spații lingvistice și în alte epoci îi influențase pe cei occidentali, să recurgă la împrumuturi şi neologisme pentru îmbogăţirea limbii traducătoare şi statuarea normei supradialectale. Prejudecata relativă la inferioritatea traducerii faţă de original se naşte târziu în spaţiul românesc (1840, cu „Dacia literară", faţă de 1653, în Franţa, când începe declinul fenomenului „frumoasele infidele" şi al traducerii ca gen literar). Imediat ce a fost semnalată inferioritatea textului tradus, s-a recurs la ameliorarea şi la înfrumuseţarea lui prin diferite mijloace retorice care să resusciteze „duhul naţional". S-a produs astfel o joncţiune între traducere, retorică, literatură, cultură şi mentalitate.

Am înfățișat o pagină de istorie a traducerii românești, cu intenția, pe de-o parte, de a fixa câteva puncte nodale şi de comparaţie între etapele istoriei traducerii occidentale şi istoriei traducerii şi, tangenţial, a pre- (sau a proto- ?) traductologiei românești, și, pe de altă parte, de a înregistra și, mai cu seamă, de a atrage atenția asupra prefețelor și scrierilor cu virtuți de „minitratat de traducere". Aceste procese fundamentale, pe care le reflectă de milenii traducerea, *comunicare* și *schimb,* permit, la o privire retrospectivă, observarea – în traducerea spre limba română – a neocolitei alternanțe a strategiilor, metodelor și modelelor de traducere, a continuității și a metamorfozelor concepției despre traducere și a raportării la ea ca fenomen și produs.

Anexa 1: Listă *Precuvântări pretraductologice* (selectiv)

Notă de Gh. Pleșoianu la traducerea *Întâmplărilor lui Telemah, fiul lui Ulise,* de Fénelon, vol I-IV, Buda, 1831, vol. IV, p. 130.

Precuvântarea la *Maria Tudor* de Victor Hugo, semnată Traducătorul. Tradusă de D. C. Negruzzi, București, În Tipografia lui Eliad, 1837.

Bine voitorul cetitoriu, traducere Mihai Mavrodi a *Istorisirii moralnice întitulată Tripodul Elenei* de Marmontel, Eşii, 1838.

Prietenului meu T., prefaţa traducătorului Ion Brezoianu la *Prinţesa de Clermont* sau nuvelă istorică de Mme de Genlis, București, 1842, p. I-VI.

A. T. Laurian, *Prefaţă* la A. Delavigne, *Manual de filosofie*, București, Cu tiparul Colegiului National, 1846.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

Prefaţa la *Dicţionariu germano-românu întocmitu și în partea lui română înavuţitu cu câteva mii de cuvinte* de Georgiu Bariţu și Gabriele Munteanu. Tomulu I. A-K. Editoru și provezătoru: Rudolf Orgidan, cetăţeanu și neguţătoru, Braşovu, Tipăritu în tipografia lui Römer și Kamner, 1853, p. 1-6.

Către lector, cuvânt adresat cititorilor și semnat „Traducătorul", Le Sage, *Istoria lui Gil-Blas de Santillan*, traducție liberă de P. Matsukol (Georgescu), II volum al scrierii, Bucuresci, Imprimeria Santei Metropolie, 1855, p. V-IX.

Prefață de Clelia Bruzzesi, in *Închisorile mele (Le mie prigioni)*, de Pellico, Silvio, operă tradusă din italienește de Clelia Bruzzesi București, Imprimeria Statutului, 1878.

Prefață de Ioan Slavici, in *Savitri.* Povestire indică din Mahabharata. Traducere de Duică, G. Bogdan**,** Sibiiu, Tiparul Institutului Tipografic, 1891.

Prefață de Marius, in Honoré de Balzac, *Eugenia Grandet (Eugénie Grandet).* Traducere semnată MARIUS, Craiova, Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca, 1896.

Laptele şi exploatarea sa economică. Magniet, Leopold, Radianu, S. P., Cu o prefaţă şi tradus din limba francesă de redactorul jurnalului Societăţei centrale agricole I. Bucuresci, Lito-tip. Codreanu& Săvoiu, 1896.

Precuventare de Al. I. Odobescu in *Cuore*... de De Amicis, Edmondo, tradusă românesce de Clelia Bruzzesi. Ediţiunea II. Bucuresci, 1898.

Prefață de Anna Leoveanu, in *Napoleon cel mic (Napoléon le Petit)*, De Hugo, Victor, traducere de Leoveanu, Anna I.,Craiova, Tip. Română N. I. Macavei, 1898.

Anexa 2: ***Mize (și mărturii) lingvistice***

1) „…plecând din Brașov, am început să scriu celea ce vedeam în limba națională, și nu după zile multe, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească; căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le aveam numite în limba națională, […] și aceasta nu făr' de a încerca rușine, căci toți tovarășii drumași scriia fieşcare în limba sa națională; și scriind și eu, m-am întrebat de este această scrisoare în limba națională? Și e nevoe am spus că este grecească.". (Dinicu Golescu, *apud* Gh. Bulgăr, în *Problemele limbii române literare în concepția scriitorilor români*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966: 75-76)
2) „sarcina de a scrie în o limbă încă neprelucrată la literatură și neprinsă a tractarisi obiecturi mai înalte este mult mai simțitoare decât să pare; pentru aceea unii din cetitori vor întâmpina oarecare cuvinte și idei nouă, dar aceasta nu urmează din plecarea de a introduce în limba noastră cuvinte streine, fără care ea ar putea rămâne, ce din **nevoia de a tîlcui cu mai mare credinţă ideile și zicerile tehnice aflate în origina**l". (Gh. Asachi, Prefață, în I. Kaidanov (Caidanov), *Istoriei imperii rosiene*, Iași, 1832, *apud* N. A. Ursu, Despina Ursu, *op. cit*: 235, subl. n. – G.L.B.)
3) „ce mi-a plăcut la oltean, bănățean, moldovean și transilvănean și am văzut că nu e rătăcitură, că e rămășiță a Laţiului, că se în voiește mai bine și cu urechea și cu bunul-gust și că împacă înaintea dreptului cuvânt, deși nu pe toți, dar pe cea mai multă parte din românii care vorbesc deosebite idiome, am întrebuințat." (*Prietenului meu T*., prefaţa la *Prinţesa de Clermont* sau nuvelă istorică de Mme de Genlis, Bucureşti, 1842: I-VI).
4) „Dau în traducere românească frumoasele idei ale celui mai competent om de carte în materie de drept [...] le dau acelor pe care elle-i privesc mai de aproape: consoţilor mei de principii, tovarășilor mei de luptă, colegilor de suferință – *Românilor subjugați*." (Jhering/Păcăţian, 1898: III)
„ [...] multe putem învăța cu toții din ele, Parcă Jhering anume pentru noi a scris cartea sa. Parcă din adins pe noi și luptele noastre le-a luat de model, pentru a demonstra, cum trebuie purtată lupta pentru drept ca să ducă la scop." (Jhering/Păcăţian, 1898: III)
„Să ne coborâm la popor, căci aici zace forța noastră; și restabilind odată perfecta solidaritate între fruntași, precum și între fruntași și popor, să ducem lupta înainte, cu energie și cu încredere în propriile noastr puteri, căci izbanda trebuie sa fie de partea noastră." (Jhering/Păcăţian, 1898: VIII)
5) „după cum și noi aice multi cuvinti grecești și latinești le-am pus însuși acele, ca să nu strică, sâmţirelor, dându-le numai din putere vocabulariului, adică din cartea care tâlcuiește cu aceieș limbă cuvântul, oarește sâmţire de cunoștința lor, cu multi cuvinti și întru același loc unde s-au scris." (Amfilohie Hotiniul, Ms. 1627, f. 1r, v, *apud* N. A. Ursu, Despina Ursu, *op. cit*.: 33)
6) „întru adâncime învățăturilor sunt multi cuvinti și tălmăciri cu greu a să diprinde și a să înţălege dintru întâi, că alti cuvinti sunt dintru întâi obicinuite prin învățături a să scrie și a să înţălege putere lor pe limbă streină, fiind foarte cu greu altor limbi care n-au cuvinti îndestul ca să poată deodată a zice și a cunoaște tâlcul și (șters în manuscris) aceluiași cuvânt." (Amfilohie Hotiniul, *apud* N. A. Ursu, *Crearea stilului științific*, în Al. Rosetti, B. Cazacu (coord.), *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, I, ed. cit.: 134.)

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

7) „numirile pravilelor artimeticeşti, numerile lucrătoare sunt numite în limba moldovinească, sâlindu-mă, în cât s-a putut, a nu amesteca streine cuvinte. Căci moldovenii, când să vor sâli pentru slava limbii a nu amesteca la grai și scrisoare streine cuvinte, iar cuvintele care lipsăsc să alcătuiască în ființa limbii, cu adevărat că nu s-ar afla în această sărăcii. Dar urmează cu totul împotrivă, că și cuvintele care sunt în lucrare nu să pun, ce amestică cuvinte grecești." (Matei Millo, Ms. 4566, f. 2r, v, *apud* N. A. Ursu, Despina Ursu*, op. cit*.: 34)
8) „În multe rânduri am vrut să mă las de tălmăcirea aceştii cărți frumoase, din cauza greutăților ce-am cercat pentru multe ziceri neobicinuite în limba rumânească. Lipsa dicsionerului rumânesc în care le-aș fi putut găsi hotărâte după cele mai multe glasuri și învoiri îmi ridica toată nădejdea." (Gh. Pleșoianu, traducătorul *Întâmplărilor lui Telemah, fiul lui Ulise,* de Fénelon, vol I-IV, Buda, 1831, vol. IV: 130, *apud* I. Gheție și M. Seche, *Discuții despre limba română între anii 1830-1860*, în SILRL, I: 280 și N. A. Ursu și Despina Ursu, *op. cit*.: 235)
9) „[C]artea este destinată mai ales pentru junimea care ș-a început cariera literară și a ajuns pînă la un grad de cultură intelectuală și dorește a se mai înzestra și cu cunoștințele filosofice; pentru cealaltă parte a publicului care încă nu s-a deșteptat din somn pînă acum toată filosofia este de prisos și cu dînsa dimpreună ferește și această carte." (Laurian, Prefață în Delavigne/Laurian 1846, subl. n. – G.L.B.)
10) „Poate că pentru mulți ar fi fost de dorit [motivare referitoare la estetica receptării] a adăuga la sfîrșit un vocabulariu de terminii cei de nou introduși cu esplicarea lor, dară mai întîi m-am temut să nu fac cartea prea voluminoasă și prin urmare prea scumpă [motivări de natură extra-lingvistică]; și al doilea, am socotit și tot lucrul aceasta de prisos, căci terminii aceia tot se esplică în decursul operei și se freacă prin deasa applicare [justificare intratextuală a soluțiilor de traducere]; și în tot mod cel ce vrea să se foloséscă citind-o, trebue să întreprinză o citire regulată, iară nu numai fragmentară." (Laurian, Prefață în Delavigne/Laurian 1846, subl. n. – G.L.B)

Referințe bibliografice:

BALLARD, Michel 1992: *De Ciceron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions*, Lille, Presses Universitaires de Lille.

BARIȚIU, George 1959: *Articole literare*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.

BULGĂR, Gh. 1966: *Problemele limbii române literare în concepția scriitorilor români*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

CORNEA, Paul 1966: *De la Alecsandrescu la Eminescu. Aspecte-Figuri-Idei*, București, Editura Pentru Literatură.

DELISLE, Jean, LAFOND, Gilbert 2006: *Histoire de la traduction/History of Translation*. CD-ROM DIDAK, Université de l'Ottawa.

DELISLE, Jean, WOODSWORTH, Judith (coord.) 2008: *Traducătorii în istorie.* Coordonator – traducere G. Lungu-Badea, Timişoara, Editura Universității de Vest.

ELIADE, Pompiliu 2000 (1989): *Despre influența francezei asupra spiritului public în România*. *Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*. Traducere din franceză de Aurelia Dumitrașcu, București, Editura Humanitas.

GHEȚIE, Ion, SECHE, Mircea, *Discuții despre limba română literară între anii 1830-1860*, în *Studii de istoria limbii române literare*, vol. I, București, Univers Enciclopedic, p. 261-290.

GOLESCU, Dinicu 1964: *Însemnare a călătoriei mele*. Ediție îngrijită și prefață de Gh. Popp, București.

HORGUELIN, Paul 1981: *L'Anthologie de la manière de traduire,* Montréal, Linguatech.

IORGA, Nicolae 1936: *Traducerile din limba franceză în literatura românească,* Vălenii de munte, Tipografia Datina românească.

KELLY, Louis G. 1989: *Platon, Bacon and the Puritain Apothecar. The Case of Nicholas Culpeper*, în „Target" 1(1), p. 95-109.

KOGĂLNICEANU, Mihail 1956: *Despre literatură.* Culegere, note și cuvânt înainte de Dan Simonescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.

LADMIRAL, Jean-René [1979] 2010: *Traduire: théorèmes pour la traduction*, Paris, Gallimard.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)

LE GOFF, Jacques 1985: *Les Intellectuels de Moyen Age*, Paris, Editions de Seuil.
LUNGU-BADEA, Georgiana 2011: *Le rôle des langues intermédiaires dans la réception de la littérature française traduite en roumain au XVIIIe siècle*, în „Tribune internationale des Langues vivantes*"*, Recherches en traductologie – Les langues intermédiaires, n° 51, p. 42-51.
LUNGU-BADEA, Georgiana 2008: *Despre formarea unei conştiinţe traductive şi încercarea de standardizare a procesului de traducere*, în G. Lungu-Badea *Un capitol de traductologie românească. Studii de istorie a traducerii* (III), Timişoara, Editura Universităţii de Vest, p. 23-78.
LUNGU-BADEA, Georgiana 2015$_a$: *Idei şi metaidei traductive româneşti (secolele al XVI-lea – al XXI-lea)*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Timişoara, Editura Universităţii de Vest.
LUNGU-BADEA, Georgiana 2015$_b$: *Cine, ce şi cum traduce? Intenţii. Subiecte. Metode* în Calin Timoc (ed.), *Questiones Romanicae* (*Românía între interculturalitate şi identitate: Spaţii romanice europene şi extraeuropene*, CICCRE ediţia a 3-a, 3-4 octombrie 2014, Szeged, p. 33-54.
LUNGU-BADEA, Georgiana (coord.) 2006: *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea)*. *Studii de istorie a traducerii* (I), Timişoara, Editura Universităţii de Vest.
LUNGU-BADEA, Georgiana (coord.) 2006: *Repertoriul traducerilor româneşti din limbile franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii* (II), Timişoara, Editura Universităţii de Vest.
LUNGU-BADEA, Georgiana (coord.) 2008: *Un capitol de traductologie românească. Studii de istorie a traducerii* (III), Timişoara, Editura Universităţii de Vest.
MAIORESCU, Titu 1966: *Critice*, vol. I, Antologie şi prefaţă de Paul Georgescu, text stabilit de Dominica Stoicescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură.
MUNTEANU, Ştefan, ŢÂRA, Vasile 1983: *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
NICULESCU, Al. 1978: *Individualitatea limbii române între limbile romanice,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
ODOBESCU, Alexandru [1873-1874] 1924: *Condiţiunile unei bune traduceri*, Bucureşti, Editura Librăriei Steinberg.
RĂDULESCU, Ion Heliade: *Gramatică românească*. Ediţie şi studiu de Valeria Guţu Romalo, Bucureşti, Editura Eminescu.
ROSETTI, Al., CAZACU, B. (ed.) 1969: *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură.
RUSSO, Alecu 1942: *Opere complete*, Bucureşti, Cugetarea-Georgescu Delafras.
SIMONESCU, Dan 1956: *Culegere, note şi cuvânt înainte*, în Mihail Kogălniceanu, *Despre literatură*, Bucureşti, E.S.P.L.A., p. 3-18.
STEUERMAN, Rodion Avram [1893] 1896: *Autori români*. Prefaţă de N. Beldiceanu, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Saraga.
TOURY, Gideon 1995: „The Nature and Role of Norms in Translation" în G. Toury, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins, 53-69. URL: http://spinoza.tau.ac.il/~toury/works).
URSU, N.A. 1994: *Şcoala de traducători români din obştea stareţului Paisie de la mănăstirile Dragomirna, Secu şi Neamţ*, în „Teologie şi viaţă", VI (LXX), nr. 11-12.
URSU, N.A., URSU, Despina 2004, 2006: *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare. Studiu lingvistic şi de istorie culturală (1760-1860)*, vol. I, II, Iaşi, Editura Cronica.
ZUGUN, Petru 1977: *Unitate şi varietate în evoluţia limbii române literare*, Iaşi, Editura Junimea.

BDD-A26359 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:30 UTC)